

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Білокурська Ірина

Науковий керівник – проф. Алексієвець Леся

УКРАЇНА В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ТЕКСТАХ ТА КІНО (1939–1945)

Важким періодом для українського народу була Друга світова війна. Тому і не дивно, що культура та наука воєнних років цілком відповідали екстремальним умовам часу. Актуальність проблеми зумовлена потребою осмислення відносин між Україною та Німеччиною в роки Другої світової війни, зокрема, через аналіз літературних текстів і кіно.

Мета дослідження полягає в огляді сюжетів про Україну в німецькомовних літературних текстах та кіно в 1939–1945 рр.

Педантичність та старанність, головні характеристики німців, у тому числі, вони прискіпливо опрацьовують історичні дати і спокутують гріхи минулого. Спогади про війну супроводжуються низкою громадсько-політичних заходів, фотовиставками, виходом нових досліджень та історичних монографій, показом документальних і кінофільмів.

У ХХ ст., незважаючи на насаджено і визначену жорстоку конструкцію апаратом згори, з'являються роботи, де використано наукові методики, зроблено узагальнення з основою численного емпіричного матеріалу. Після виходу двотомної праці В. Дашичева, активізувалося дослідження цієї тематики. У них, внаслідок аналізу німецьких архівних джерел та статей іноземних дослідників, висловлюється теза щодо продуманості, масштабності й чіткої структури нацистської пропаганди, виокремлюючи основи: антисемітизм, расизм і антикомунізм. У статті підняте питання щодо психологічної підготовки війни, проти так званої антигітлерівської коаліції, створення спеціальних рот пропаганди [1, с. 45]. В дисертації Л. Макарової простежується ідея про те, що особливу увагу нацисти приділяли пропаганді серед молоді, з метою підтримання фанатичної відданості фюрерові [2, с. 24]. У статті В. Гриднєва викривається роль відділу пропаганди ОКВ (Верховне головнокомандування вермахту) щодо підготовки пропагандистських акцій на радянській території, аналізуються функції рот пропаганди вермахту [3, с. 166–171]. У монографії Ю. Орлова досліджуються форми й методи німецької пропаганди в межах Рейху, що в загальному вигляді зазнали краху [4, с. 176]. Ідеологічний вплив на східні окуповані території засобами преси, кіно й радіо знаходимо в монографії І. Івлева та А. Юденкова [5, с. 277]. Проте відомостей, пов'язаних із його особливостями на території України в зазначених працях зустрічаємо обмаль.

У цьому контексті збірник німецьких архівних матеріалів, які дібрав відомий вчений, професор Сорбонського університету Володимир Косик, має для істориків особливе значення. Його другий том містить документи 1941–1942 рр., що дає можливість сучасним українським дослідникам точніше реконструювати оформлення режиму «нового порядку» на окупованих територіях та детальніше дослідити розвиток національного руху Опору в Україні. В цій збірці використані недоступні або маловідомі для багатьох вчених України матеріали з Федерального архіву ФРН, Федерального військового архіву ФРН, Політичного архіву міністерства закордонних справ ФРН, Інституту сучасної історії в Мюнхені, Архіву ім. С. Бандери в Лондоні, а також з приватного архіву укладача [14].

Рольф-Дітер Мюллер у Берліні, в історичному музеї представив працю «Ворог на сході: таємні плани Гітлера щодо війни з СРСР» [15]. Інший відомий та популярний німецький історик Карл Шльогель протягом життя досліджував Росію та Радянський Союз. Майдан, анексія Криму та війна на сході України стали для нього вирішальним моментом, змусили відкласти усі поточні справи та написати книгу про Україну. Карл Шльогель говорить:

«Українцям також важливо дізнатися, як на них зовні дивляться інші, які питання у них виникають» [16]. «Український виклик. Відкриття європейської країни» – так називається робота Карла Шльогеля, яка вийшла друком в Німеччині 2017 р. [16].

Німецькомовна періодична преса представлена газетами «Deutsches Nachrichtenblatt», «Deutsche Ukraine-Zeitung», «Ukraine Post», «Ostkurier», «Ost-Front», «Soldatenzeitung der Ukraine». З переліком цих видань можна детальніше ознайомитися на сайті архіву української періодики онлайн – Libraria [11]. Наприклад, видання «Deutsche Ukraine-Zeitung» з 23 січня 1942 р. до 14 січня 1944 р. щоденно видавали в м. Луцьку німецькою мовою. Його обсяг - від 2 до 8 сторінок [12]. Інше німецькомовне видання «Ukraine Post» також видавали в м. Луцьку (1942–1943), один раз на тиждень (у суботу). Обсяг газети - 12–16 сторінок [13].

З Третього Рейху завозилися також звичайні німецькі видання. На сторінках газет публікувалися різноманітні дані, зокрема матеріали антисемітського, антирадянського й пронимецького змісту. Головну роль надавали соціально-економічній та військовій політиці СРСР, і керівництву, яке «мріяло про світову революцію». Загалом зміст цих публікацій містив наклеп, фальсифікацію та критику радянського устрою. Цю періодичну пресу мали змогу читати всі, хто володіли німецькою мовою та ті, хто хотів порівняти пресу двох різних країн, наскільки вона відрізнялася одна від одної (від місцевих часописів, наприклад). Але люди не були такими освідченими. І викладання німецької в УРСР було на занадто низькому рівні, не давало змоги вивчити її на рівні, щоб можна було розмовляти. Тож німецьку періодичну пресу слід вважати другорядним пропагандистським чинником у системі психологічного впливу на населення України [11].

Кіномистецтво як окремий вид мистецтва став особливо популярний у 20–30-их рр. ХХ ст. Зрозумівши, що цей вид творчості до вподоби людям, кіно почали застосовувати на населення в якості своєрідного ідеологічного впливу. До прикладу, у Німеччині та СРСР почалося виробництво кінострічок із метою пропаганди. Під час Другої світової війни кінематограф старався показати могутність своєї країни. В період окупації України, запевняли, що матеріально-технічна база кіностудій буде повністю евакуйована на Схід. Проте, через розгубленість установ та організацій, швидкий наступ німецьких військових, евакуацію не встигли провести. Протягом окупації були лише щотижневі кіножурнали, кінохроніки і документальні фільми. Знімання художніх стрічок відбувалося у повоєнні роки. Адже, це зрозуміло, що під час війни не було коштів на такі заняття [11].

Сучасні сюжети й тенденції різні. У Дніпропетровську (тепер м. Дніпро), за підтримки штабу Національного захисту, презентували документальний фільм про Україну «Road Movie Ukraine». Крізь призму бруду, німецькі режисери показали українських поліцейських, що проводили каральні виступи проти євреїв в роки німецько-радянської війни, це була історична драма «Наші матері, наші батьки» («Unsere Mütter, unsere Väter») [7]. У фільмі є епізод, коли німецькі солдати в зоні бойових дій стоять в оточенні й з жахом спостерігають, як українські поліцейські з жовто-блакитними пов'язками на руках проводять облаву на євреїв. Солдати примушують українського поліцейського відпустити дівчинку, з якою той поводить вкрай грубо. «Ваші накази наказують Вам брати участь в цьому українському лайні?» – каже німецький солдат есесівському офіцеру, котрий виправдовує дії поліцейського, тим, що дівчинка є єврейкою. Абсурдність ситуації полягає в тому, що згідно фільму, дія цього епізоду відбувається в російському Смоленську. То був трьохсерійний фільм, показ якого відбувся 17 березня 2013 р. Тут показано сюжет події Другої світової війни очима п'яťох молодих німців. І було надзвичайно викривлено історичну правду.

У 1993 р. на широкий екран з'явився фільм німецького режисера Дітмара Фільсмайера «Сталінград» [8]. Ця картина показувала Сталінградську битву такою, якою її бачили німці. У результаті, після втрати великої половини особового складу, після втрати всіх ідеалів заклик фюрера «стояти до кінця» набуває для них зовсім інше, набагато страшніше значення. Одна група німецьких солдатів насолоджується відпусткою в Італії після успішних бойових дій в Північній Африці. Незабаром їх призначають в 6-у армію Паулюса і перекидають у Сталінград. Серед солдатів – лейтенант фон Віцланд, унтер-офіцер Роледер і обер-ефрейтор Райзер. Фільм показує, як взимку 1942 р. шоста армія вермахту була перекинута в Сталінград. У першому ж бою елітний взвод німецьких солдатів втрачає більше половини складу, проте все-одно

продовжує боротися за виживання. Після виграного бою проти танкового і піхотного радянського підрозділу засуджені повертаються в свій батальйон і отримують нагороди від командування. Проте бойовий настрій у німецьких рядах опускається все швидше, особливо після того, як їм наказано розстріляти групу беззбройних мирних жителів, звинувачених у партизанській діяльності. Це було останньою краплею для них. У епілозі до фільму кажуть, що в битві за Сталінград загинуло більше мільйона чоловік: росіян, німців, італійців, угорців, румунів та австрійців. З 260 тисяч солдатів 6-ї армії в полон потрапила 91 тисяча. З них додому повернулися лише 6 тисяч.

Операція «Валькірія» – фільм, заснований на реальних подіях. Це історія героя опору, полковника Клауса фон Штауффенберга, що очолював заколот проти Гітлера [9]. В 1944 р. він намагався вбити диктатора, принісши в портфелі бомбу. Але все, що йому вдалось – лише поранити фюрера, і не більше. Вищий офіцер Клаус фон Штауффенберг, втративши у Північній Африці ліве око, праву руку й декілька пальців на лівій руці, після повернення до Берліна приєднується до заклоту інших вищих офіцерів проти Адольфа Гітлера. На випадок непередбачуваного розвитку подій розробляється план під кодовою назвою «Валькірія», складений таким чином, щоб армія діяла в інтересах змовників, не підозрюючи про сам замах. Фільм базується на реальних історичних подіях.

Цікавим та пізнавальним є фільм «Бункер» (нім. Der Untergang – захід, загибель, крах) – німецького режисера Олівера Хіршбігеля про останні дні Третього рейху, заснований на спогадах Траудль Юнге, особистого секретаря Адольфа Гітлера, а також на однойменній книзі (Der Untergang) історика Йоахіма Феста [10]. Зйомки відбувалися загалом в Берліні, Мюнхені, а також у Санкт-Петербурзі в одному з кварталів, де знаходилося кілька напівзруйнованих будівель і вигляд якого був схожий з Берліном 1940-х років, оскільки забудовувався німецькими архітекторами.

Таким чином, відносини України та Німеччини в роки Другої світової війни були складними в сфері мистецтва. Так, мистецтво і кіно використовували в якості пропаганди німецької ідеології на широкі маси населення. Проте, незважаючи на згадані події, сучасні сюжети про Україну є важливим внеском у історію двох держав, дозволяють розгортати співпрацю надалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дашичев В. Банкротство стратегии германского фашизма. Исторические очерки, документы и материалы: В 2 т. Москва, 1973. 45 с.
2. Макарова Л. Нацистская пропаганда средствами искусства в освещении буржуазных историков: Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.09 / Томский государственный университет. Томск, 1978. 24 с.
3. Гриднёв В. Пропагандистская подготовка фашистской Германией войны против СССР. Вопросы истории. 1981. № 5. С. 166–171.
4. Орлов Ю. Крах немецко-фашистской пропаганды. Москва, 1985. 176 с.
5. Ивлев И., Юденков А. Оружием контрпропаганды: советская пропаганда среди населения на оккупированной территории СССР. 1941–1944. Москва, 1988. 277 с.
6. Шляхтун П. Політологія: Теорія та історія політичної науки. Київ, 2002. 573 с.
7. «Наші матері, наші батьки»: 2013. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://moviestape.net/katalog_serialiv/dramy/6151-nash-mater-nash-batki.html. [https://zaxid.net/nashi_ta_yihni_batki_i_materi_nimetskiy_teserial_ta_yogo_shidnoyevropeyski_kritiki_n1292704].
8. «Сталинград (Stalingrad 1993)»: 1993. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=klZICSbcihg>
9. «ОПЕРАЦІЯ ВАЛЬКІРІЯ»: 2008. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kinoukr.com/2150-operaciya-valkiriya.html>
10. «Бункер»: 2004. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=bQBVe4UErb8>
11. Архів української періодики онлайн «Libraria» . [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.libraria.ua/er>
12. «Deutsche Ukraine-Zeitung» . [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://libraria.ua/all-titles/group/875/>
13. «Ukraine Post». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://libraria.ua/all-titles/group/878/>

14. Косик Володимир. Україна в другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Т. 4. (1944-1945). Львів, 2000. 368 с.
15. Мюллер Рольф-Дитер. Враг стоїт на Востоке. Гитлеровские планы войны против СССР в 1939 году. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.libfox.ru/613673-rolf-diter-myuller-vrag-stoit-na-vostoke-gitlerovskie-plany-voyny-protiv-sssr-v-1939-godu.html>
16. Шльогель Карл. Український виклик. Відкриття європейської країни. Київ, 2014. 356 с.

Голембйовська Любов

Науковий керівник – доц. Костюк А. В.

ЗВИЧАЄВО-ОБРЯДОВІ ФУНКЦІЇ ВИШИВКИ НА ЛЕМКІВЩИНІ

Вивчення традиційної лемківської вишивки актуальне і в питаннях дослідження їх духовної культури, звичаїв та традицій як таких, які з часом еволюціонують. В той же самий час дослідження вишивки цього регіону важливе не лише в плані пізнання художньої спадщини держави, а й в плані культурного та загальнолюдського значення.

Метою статті є комплексно дослідити лемківської вишивки у родинно-сімейних звичаях та обрядах із врахуванням трансформаційних процесів, котрі відбувалися на території цього регіону протягом багатомісячної історії та в умовах нового часу. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання низки завдань: проаналізувати звичаєво-обрядові функції сорочки цього етнографічного регіону, простежити та дати оцінку локальній специфіці лемківської вишивки лемків у системі загальноукраїнського декоративно-прикладного мистецтва.

Порушена проблема знайшла відображення у студіях істориків та етнографів. Окремі аспекти цього питання висвітлено у працях таких науковців, М. Білан [1], І. Бугера [3], Р. Гузій, Й. Вархол, Н. Вархол [7], Р. Пилип [12], котрі подають загальну характеристику вишивки та сімейної обрядовості, проте лише поверхово згадують про досліджувану територію.

Виготовлення сорочки супроводжувалося різноманітними повір'ями, звичаями та обрядами. Вишивка відіграє сакральну, оберегову а також побутову функцію. Вишита сорочка супроводжувала людину протягом усього її життя – від народження аж до смерті. У світоглядних уявленнях нашого народу утвердилася віра в захисні властивості сорочки, оскільки вона знаходилася найближче до тіла з-поміж усього іншого одягу. Залишки цих вірувань і досі частково збережені у лемків.

Звичаєво-обрядові функції вишивки можна умовно поділити на три найважливіші події у людському житті: народження, весілля та смерть. Так, обрядова функція вишивки при народженні дитини на сьогоднішній день є недостатньо вивченою в порівнянні із похороном чи весіллям, однак ця тематика може бути предметом конкретного дослідження. Свою вагітність жінка намагалася приховувати якнайдовше, вона намагалася дотримуватися різноманітних ритуалів та дій, які мали б забезпечити швидкі пологи та здоров'я матері з дитиною, зокрема, такі дії часто мали свій початок на весіллі, наприклад, молодий після шлюбу розв'язував на своєму одязі усі вузлики – щоби жінка легко родила [4, с. 183]. Під час складних пологів лемки вдавалися до різних заходів, які за їхніми уявленнями могли полегшити процес, серед них було і покладення вишитої весільної сорочки або хустини під голову жінки [4, с. 117].

Варто зазначити, що жінки дітородного віку, які хотіли мати дітей, носили вишиті сорочки із спеціальними орнаментами, які містили ромбічні мотиви, шеврони та трикутники, руни родючості та рожаниці.

Дослідники лемківської культури подають доволі скупі згадки про застосування вишивки в обряді хрещення: «в день христин та сама повитуха знову купала дитину, зав'язувала в спеціально пошиту до хресту подушку та разом з першою кумою несли обидві в церкву», кількість пар хрещених батьків залежала від соціального статусу батьків [11, с. 135]; «хресні батьки приносили їй крижмо: дитячу сорочку, чепчик та шматок полотна» [11, с. 313]. Після пологів молода мама могла співати своєму новонародженому сину колискову:

*Люлю же мі, люлю, вишью ти кошулю
З тонкого рубочку, мій милий синочку* [2, с. 132].